

DODACI ČLANKU »NOVI POGLED NA ZNANOST I RELIGIJU«

Odgovor na članak Ivana Derada u BS br. 4, 1999.

Ante KUSIĆ, Split

U reviji »Bogoslovska smotra« (br. 4, 1999) objavili ste članak prof. dr. sc. Ive Derada, s naslovom »*Novi pogled na znanost i religiju*«. U tom se članku navode riječi Maxa Plancka (1858.–1947.), koje glase: »...Ja sam oduvijek bio duboko religiozna osoba, ali u osobnog Boga, pogotovo kršćanskoga ne vjerujem. Poblize o tome u mom spisu: *Religija i znanost*«.

1. Moj dodatak izrazu »ne vjerujem u osobnog Boga, pogotovo kršćanskog« formuliram: Taj način izražavanja, izdvojen iz konteksta, kod Plancka vjerojatno je uvjetovan raznoznačnim shvaćanjem riječi »osoba«. Riječ »osoba« znači: čovjek-individuum, i to sa svojstvima: sebe svjestan subjekt, razumno biće, moralno biće; također sa svojstvima: pravna, umjetnička, politička, spoznajuća ličnost, počevši od prosječne jedinice u ljudskoj vrsti pa do nadmoćne ličnosti genija.¹ U svakom slučaju, međutim, to je »*najobuhvatniji izraz*« u ljudskom rječniku, pa makar su svi izrazi uvijek osjetilno-usvijetnoga karaktera, jer drugačije ne može ni biti.

Ali, kad se radi o »*sadržajima religije*«, npr. o Bogu, onda *svi vjerski osjetilno-usvijetni izrazi* imaju samo analogijsku vrijednost: sadržajno su »*najopsežniji*« te po tome »*n a j b l i ž i*« za govorni izričaj i religioznih sadržaja vjernicima, kao i uopće ljudima što ih zanimaju »*pitanja vjere*«. Ja sam siguran, jer dobro poznajem dra Derada još iz školskih dana pa smo i danas dobri prijatelji, da je on – doslovno – točno upotrijebio Planckav izraz, ali nisam siguran da li je *Planck* »*pred samu smrt 18. 6. 1947.*« dovoljno mislio na »*analogičnost*« **ljudskih izraza**, kad ljudskim rječnikom govorimo o sadržajima vjere. U svojim djelima, naime, *Planck* naziva Boga »*Svemoguću i beskrajno dobri Bog*« tj. **Svemoguća i božanska** »*Osoba*«, kao »*Nadzemaljska Sila*«, »*Vječno Nedokučivo*«, »*Svemoćni Um koji upravlja prirodom*«. U kontekstu vjerske upotrebe riječi »*Osoba*«, npr. »*Tri božanske Osobe*« (Otac kao svemoćni Stvoritelj, Sin kao

¹ *Filozofijski rječnik*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1984., str. 239.

sveobuhvatna Ljubav, Duh Sveti kao beskonačna Mudrost) – upotrebljavaju kršćanske religije, kao najobuhvatniji pojam u ljudskom rječniku, izraz »Osoba«, i to za »tri beskonačna svojstva«: *Svemoći, Sveljubavi i Svemudrosti ili svestrane Beskonačnosti Boga kao nadsvjetskog »Individuuma«*.

Na tom osnovu smijemo reći: Riječ »osoba« kod Plancka nije negacija Stvoritelja i kršćanstva, nego su »Osoba« Stvoritelja i »kršćanstvo« prisutne u *cjelokupnoj Planckovoj terminologiji o sadržajima osobne religioznosti*. Stoga **Planck** – npr. u povodu nasilne smrti svog sina Erwina, na izraze saučesća vlastitog prijatelja A. Berthalet-a, odgovara: »U tome (da ne podlegnem boli, m.o) dolazi mi u pomoć okolnost da kao milost s neba promatram to što mi je od djetinjstva u nutrini duboko ukorijenjena, ničim nepomućena, vjera u onoga Svemogućeg i Beskono Dobroga. Dakako, Njegovi putovi nisu naši putovi! Ali, povjerenje u Njega pomaže nam proći i kroz najteža iskušenja.«²

U knjizi »*Putovi u fizikalnu spoznaju*«, govori Planck o »Biti religije« ovako: »Religija je vezanost čovjeka uz Boga. Ona počiva na strahopoštovanju pred *jednom Nadzemaljskom Silom ...* – U suglasnosti s tom Silom... može se čovjek osjećati zaštićenim i biva sudionikom najčistije sreće, unutarnjeg duševnog mira – koji može biti zaštićen samo čvrstim savezom s Bogom i bezuvjetnim vjerskim povjerenjem u njegovu svemoć i njegovu spremnost da pomogne... U carstvu Prirode kao i u carstvu Duha nema tog područja, koje On – kao posvud nazočan – ne prožima.«³

U svemu tome, *Planck* spaja religiju i prirodoslovnu znanost. To je direktno uočljivo iz riječi:

»*Za religioznog čovjeka Bog sebe neposredno i primarno daje. Iz Njega, iz njegove Svemoćne Volje izvire sav život i svako događanje u tjelesnom i u duhovnom svijetu...* – Tome suprotno: Za prirodoslovca, ono jedino što je primarno dano jest *sami sadržaj osjetilnih promatranja i... mjerenja* koja se iz toga izvode. Iz toga on za sebe traži: putovima induktivnog istraživanja, po mogućnosti približiti Boga i njegov poredak u svijetu, kao one najviše, vječno nedohvatne ciljeve. – Ako dakle obadvije, *religija i prirodoslovlje*, za svoje aktivnosti trebaju vjeru u Boga, onda – za jednu – Bog stoji na početku, a za drugu na kraju mišljenja. *Jednoj*, on znači Temelj, a *drugoj* Krunu izgradnje svakog svjetonazorskog razmišljanja.«⁴

Meni se čini da je u svima *Planckovim najbitnijim izrazima* prisutno ono što se u teološkoj terminologiji *kršćanstva* naziva »*Božanska Osoba*« kao analogijski izraz za *obrazlaganje kršćanskog pogleda na svijet i život*.

² MUSCHALEK, *Bekenntnisse moderner Naturforscher*, 4. Auflage, Marus-Verlag, Berlin 1952. str. 81. – *Dalje se navodi pod GMN!*

³ MUSCHALEK, *GMN*, str. 81-82.

⁴ *Nav. dj. GMN*, str. 82.

Smatram to dostatnim za »prvu dopunu« spomenutom članku. Ukratko: Planckov Bog vjere jest »Osoba« na specifičan način tj.: – **Najsavršenija** Osoba, kao *Individuum koji je svemogući, vječni, posvuđni, sveznajući Voditelj događanja u svijetu*, za razliku od nas ljudi koji smo samo *sitne »osobe«* što se po Božjoj volji rađaju, žive i umiru.

Planckovo je kršćanstvo po svim navedenim religioznim izrazima kršćansko, ali on kao *vrhunski učenjak i pravi »Božji čovjek«* – suprotstavlja se, vjerojatno, tome što je »kršćanstvo«, puno puta kroz povijest, bilo »nekršćansko«: mnogi kršćani postupali su *suprotno moralu i zakonima Svevišnjeg Boga* (križarski, kolonijalni i vjerski ratovi, spaljivanje vještica, presude učenjacima, crkveni velikodostojnici–amoralni političari).

Radi toga je i današnji *papa Ivan-Pavao II.* tražio oprostjenje od čitavog svijeta za zla, koja su ljudima kroz povijest – činili i pripadnici Katoličke crkve.

2. Drugi moj »dodatak« odnosi se na slijedeće tvrdnje u istome članku:

a) »Znanost pokušava interpretirati prirodu pomoću... jednadžbi, a teologija pomoću Boga Stvoritelja«.

b) »Znanost ima predikativnu moć, dok teologija normativnu«.

c) »Spoznavom granica između znanosti i **teologije** i činjenicom da te dvije granice nemaju dodirnih točaka, u principu je onemogućen svaki sukob, na korist znanosti i religije«.

Moj dodatak takvim shvaćanjima bio bi slijedeći: 1. U svezi s »a«: Pokušati tumačiti prirodu »pomoću jednadžbi« skupa »s pomoću Boga Stvoritelja«, po Plancku *ide zajedno*, jer: »Jednoj (teologiji – s pomoću Stvoritelja) – Bog znači *Temelj*, a drugoj *Krunu izgradnje svakog svjetonazorskog promatranja*«. ⁵

Tu, gore navedenu Planckovu misao, treba malo šire obraditi. U svom predavanju »*Zakon uzročnosti i sloboda volje*«, održanom u Pruskoj Akademiji znanosti na dan 17. veljače 1923. o *međusobnoj upućenosti znanosti na religiju i obratno*, govori Planck: »*Religija i prirodoslovna znanost – istinski nijesu ni u kakvom protivrječju*, nego one trebaju jedna drugoj u svakom ozbiljno mislećem čovjeku *kao međusobna nadopuna*. Ta – sigurno – nije tek slučaj ... da su upravo najveći mislioci svih vremena (Kepler, Newton, Leibniz ... m.o.) bili istovremeno prožeti dubokom religioznošću. Tek iz zajedničkog djelovanja snaga njihova uma i volje niče u filozofiji njezin najzreliji i najskupocjeniji plod: etika. Naime, znanost također čini da etičke vrednote dođu na vidjelo: prije svega ona nas uči istinoljubivosti i strahopoštovanju. Istinoljubivosti u neprekidnom prodiranju naprijed k uvijek točnijoj spoznaji svijeta prirode i duha

⁵ Nav. dj. GMN, str. 82.

koji nas okružuju; poštovanju kod oklijevajućeg misaonog pogleda na ono vječno Nedokučivo, na božansku Tajanstvenost u vlastitim grudima.«⁶

Drugim riječima: *nema religioznog prihvaćanja vjere (credentitas)* bez dostatne prirodoslovne vjerodostojnosti (credibilitas). Jedini, pak, instrumenat koji čovjeku stoji na raspolaganju za »vjeru« i njenu »vjerodostojnost« jest ljudski intelekt (od lat. *interlegere* = čitati između). U naše doba, slično govori atomski fizičar i raketni stručnjak Werner von Braun (1912.–16. 6. 1977.), i to novinarima, koji su ga intervjuirali o njegovoj religioznosti. Von Braun odgovara: »Ja promatram Stvoritelja i njegova stvorenja kao nešto što ide zajedno. Za mene su *znanost i vjera kao dva prozora u kući*, kroz koje gledamo *van na zbiljnost Stvoritelja i na granice što se očituju u njegovim stvorenjima.*«⁷ Isti suvremeni fizički velikan, u svezi s problemom »znanost i besmrtnost čovječje duše« govori: »*Znanost je otkrila da ništa ne može bez traga iščeznuti.* Priroda ne poznaje uništenje nečega, nego samo promjenu. Ako je Bog već primijenio takav temeljni princip čak i onda kad se radi o najmanjim i najbeznačajnijim djelićima Svemira, nije li onda posve logično računati s tim da on upotrebljava taj princip i onda kad se radi o remek-djelu njegova stvarateljskog djelovanja, naime o *duši* čovjeka? Ja vjerujem da On, Bog, tako čini...«⁸

2. *U svezi sa »b«* tj. tvrdnjom da »znanost ima predikativnu moć, dok teologija *normativnu*« nameće se pitanje »s kojim pravom govoriti o normativnosti, kad već za *tu nema nikakva razumski* (razum = jedini organ spoznaje) *prihvatljiva znanstvenog opravdanja.* Zašto ne prihvatiti npr. učenje J. P. Sartre-a: »Prije moje slobodne odluke, za mene nije ništa dobro ni zlo, ništa istinito ni lažno?« – Zašto prihvatiti, radije, polazište npr. *Dostojevskoga*: »Ako Boga nema, sve je dozvoljeno«, ili čak *Voltaire-a*: »Ako **Boga nema, trebalo bi ga izmisliti.**«

Želim reći: Nema opravdanja za odgoj ljudi po vjerskoj normativnosti (ne laži, ne kradi, ljubi bližnjega svoga), ako se već načelno prihvaća sama predikativno razumski pristup osjetilno-spoznajnim sadržajima, načelno *razbijajući* Planckovo gore spomenuto *spajanje religije i znanosti* gdje je Bog »Teme l j«, a prirodoslovna znanost »Kruna« izgradnje za bilo koji nazor na svijet, bilo u prirodi ili životu u njoj. »*Pratemelj*«, koji još nije zgrada ipak ostaje trajno nuždan za »K r u n u« izgradnje, počevši od »**sojenica**« prvih ljudi pa do izgradnje »nebodera« što ih »planiraju« vrhunski inženjeri.

3. *U svezi sa »c«*, tj. s tvrdnjom da spoznajne granice između znanosti i teologije »*nemaju dodirnih točaka*« te je zbog toga »onemogućen svaki sukob« između njih, i to »*na korist znanosti i religije*«, čini mi se nužnim dodati sljedeće:

⁶ Nav. dj. GMN, str. 84.

⁷ Ante KUSIĆ, *Humanizam i kršćanstvo*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1995., str. 296.

⁸ Ante KUSIĆ, Nav. dj. str. 380.

Einstein ne prihvaća *suprotstavljanje između znanosti i vjere*, pa stoga izravno govori »Znanost je bez religije hroma, religija bez znanosti jest slijepa«. ⁹ To je Einstein rekao u predavanju o temi »Znanost i religija« na jednom zasjedanju *kršćansko-židovske radne zajednice*. »Hromost« znanosti bez religije i »slijepoća« religije bez znanosti nedopustive su za ljudski um, naglašava Einstein (1879.–1955.). Zašto?

Kako se meni čini: Upravo zbog toga što je znanost bez religije »hroma«, tj. nema nikakva »glavnog Inženjera-graditelja«, – do kojeg bi vodili bezbrojni tragovi izgradnje prirode i života u njoj: *nema Boga vjere*, kao sveznajućeg, izvansvjetskog Bića i nema njegove svemogućnosti kao »Punine Bitka«. Na religijsko mjesto Boga stavljen je kao vrhovni graditelj »bog Slučaj« (Jacques Monod).

To znači: *nema sveznajućeg Boga, ima sama nepredvidiva Slučajnost*. Ako netko dođe zaista do takva uvjerenja, on je *spoznajno izjednačio razumnost i nerazumnost, nešto i ništa* (za našu spoznaju). Time onda biva prekinuta svaka mogućnost za daljnu razumnu diskusiju: nema više ni vjere ni znanstvene spoznaje.

Budući da je i religija bez znanosti »slijepa«, potrebno je da religija i znanost, znanost i religija idu zajedno: preko *otkrića »znanosti – u prirodi« dolazimo – po stvaralačkim tragovima Stvoritelja« – do Boga religije*. Onda – samo po sebi – prestaju biti »Znanost – hroma« i »Religija – slijepa«. Umjetnički »potezi« slikarskim kistom jesu »tragovi« po kojima se može *raspoznati i nepotpisani slikar* (npr. Michelangelo)! – Raznim znanostima otkriveni »zakoni u prirodi« jesu »tragovi« po kojima se može u m o m (intellectus = inter legere = čitati između redaka) raspoznati *osjetilno nevidljivi Stvoritelj kao »Bog religije«*. U tome smislu »tragovi Boga u prirodi« pišu danas i svjetski poznati fizičari, kao, npr. fizičar Dr. Pascual Jordan, kad govori: »*Moderni je razvoj uklonio ranije zapreke harmonije između prirodoslovne znanosti i religioznog shvaćanja svijeta*«. ¹⁰

Dr. Friedrich Dessauer, pisac knjige »Religija u svjetlu današnje prirodoslovne znanosti« (Josef Knecht, Frankfurt a. M. 1956., 4. izdanje), dolazi do zaključka: »Nije potreban nikakav *most između prirodoslovne znanosti i religije*, jer između njih dvije ne leže nikakvi ponori ni pukotine«. ¹¹

Time bih završio svoje »dodatke« za spomenuti članak »*Novi pogled na znanost i religiju*«, objavljen u reviji Bogoslovska smotra, Zagreb 1999., br. 4.

⁹ GMN, str. 24.

¹⁰ GMN, str. 24.

¹¹ Nav. mj.